

Streszczenie

Ustrój i organizacja sądownictwa krajowego Galicji w okresie panowania cesarza Franciszka Józefa należą do tych ważnych instytucji, które do tej pory nie doczekały się całościowej monografii ukazującej obraz ich rzeczywistego funkcjonowania. Dotychczasowy stan badań nad organizacją i funkcjonowaniem sądownictwa galicyjskiego w latach 1855-1914, wobec pozornej obfitości opracowań, najczęściej jednak wycinkowych, drobnych i niestety różnej jakości, a także w przeważającej mierze o charakterze regionalnym, był głównym powodem naukowego zainteresowania się omawianym tematem. Dlatego też podstawowym celem rozprawy o tytule „Sądownictwo w Galicji Wschodniej w latach 1855-1914” jest próba wypełnienia pewnej luki, poprzez ukazanie podstaw ustrojowych i działalności sądownictwa wschodniogalicyskiego w omawianym okresie. Pomimo tego, że tematyka rozprawy obejmuje okres zaborów, poruszane w niej zagadnienia kształtowania się organizacji sądowej na ziemiach rdzennie polskich zyskują na aktualności, zwłaszcza wobec współcześnie przeprowadzanych zmian organizacyjnych w polskim wymiarze sprawiedliwości i postulatów dalszych reform. Tym samym prezentowana rozprawa, mimo, iż w niezamierzonym początkowo zakresie, zyskała także na swojej aktualności i praktycznym wymiarze. Zmiany w tak ważnej dla życia społecznego instytucji jaką jest sądownictwo, które stoi na straży wolności i praw obywatelskich, nie mogą niweczyć tradycji, której początki sięgają przedstawionego w rozprawie okresu.

Sądownictwo Galicji Wschodniej, pomimo tego, że funkcjonowało w ramach wymiaru sprawiedliwości Przedlitawii wykazywało pewne odrębności organizacyjne i strukturalne. Ponadto, w odróżnieniu od innych krajów koronnych, tylko w tej części monarchii występowały specyficzne uregulowania prawne wynikające z odrębności kulturowej i faktu, że ziemie te były zamieszkiwane przez dwa narody, których interesy z reguły były rozbieżne. To z kolei prowadziło do napięć, które nie omijały sądownictwa. Praca przedstawia zatem, po pierwsze, wieloletni proces przeobrażania się sądownictwa w Galicji Wschodniej z niemieckiego w polskie, po drugie zaś jego odrębności, a przede wszystkim obraz tego sądownictwa widziany przez pryzmat współczesnej mu prasy galicyjskiej.

Rozprawa składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym z nich dokonano omówienia całego obowiązującego w latach 1855-1914 stanu normatywnego

obejmującego ustroj i wewnętrzną organizację sądownictwa w Galicji, ze szczególnym uwzględnieniem podziału sądowego apelacji lwowskiej. Cezura czasowa przyjęta w opracowaniu związana jest z wprowadzeniem w 1855 r. w Galicji sądownictwa powszechnego w miejsce stanowego, zaś kończy ją wybuch pierwszej wojny światowej w 1914 r. W rozdziale pierwszym pracy przedstawiono normatywne podstawy funkcjonowania sądownictwa w oparciu zarówno o akty powszechnie obowiązujące w monarchii austriackiej jak i wydane na ich podstawie przepisy krajowe. Omówiono zasady organizacji sądownictwa przyjęte w ramach przeprowadzonych w połowie lat pięćdziesiątych XIX w. reform oraz zmiany wprowadzone w latach sześćdziesiątych XIX w., a związane z reformami konstytucyjnymi w Austrii. Osobnego opracowania wymagało wprowadzenie w życie końcem XIX w. tzw. nowych ustaw procesowych, które reorganizowały zasady wewnętrznego działania sądów oraz procedurę cywilną. Szczególną uwagę zwrócono na przygotowanie Galicji Wschodniej do przyjęcia tzw. reformy kleinowskiej. W dalszej części omówiono zasady przygotowania do zawodu sędziowskiego, statut sędziego w państwie, zasady odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów i sposób obsady posad sądowych. Zwrócona została przy tym również uwaga na urzędników kancelaryjnych zatrudnionych w sądach i na woźnych sądowych. Na zakończenie pierwszego rozdziału wspomniano o instytucji prokuratury państwa, która w omawianym okresie była ściśle powiązana z sądownictwem.

Drugi rozdział opracowania poświęcony został praktycznym aspektom funkcjonowania sądownictwa w Galicji Wschodniej. W pierwszej kolejności przedstawiono strukturę sądów, która wprowadzona została w 1855 r. i przetrwała do wybuchu pierwszej wojny światowej. Wówczas to dokonano faktycznego podziału Galicji na dwa okręgi apelacyjne. We Lwowie utworzony został Wyższy Sąd Krajowy i podległe mu trybunały pierwszej instancji. Był to Sąd Krajowy we Lwowie i sądy obwodowe na prowincji. Kolejne zmiany nastąpiły w roku 1867, kiedy zdecydowano się na oddzielenie administracji od wymiaru sprawiedliwości. Powołano wówczas do życia sądy powiatowe. Przy okazji omawiania struktury sądownictwa w Galicji Wschodniej ukazano także przebieg procedur związanych z tworzeniem nowych sądów. Był to proces długoletni, w który angażowały się lokalne społeczności, władze lwowskiej apelacji oraz Sejm Krajowy. Przy tej okazji zwrócono też uwagę na relacje prasowe dotyczące stanu technicznego budynków sądowych i ich wyposażenia.

Szczegółowo przedstawiono również poszczególne działy sądownictwa, takie jak: cywilne, karne, górnicze, przemysłowe oraz instytucję sądów przysięgłych, ksiąg

gruntowych i jedyne w Galicji urzędu depozytowego we Lwowie. Odrębna część drugiego rozdziału poświęcona została więzieniom sądowych, których zarząd znajdował się w gestii trybunałów pierwszej instancji. W pracy omówiono również zjawisko pokątnego pisarstwa, które prowadziło z kolei do powszechnego w Galicji pieniactwa procesowego. Ponadto, przedstawione zostały pojawiające się w kolejnych latach projekty reform sądownictwa galicyjskiego. Osobno wskazano pomysły na odciążenie od pracy sądów Wschodniej Galicji przez wprowadzenie alternatywnych form rozwiązywania sporów sądowych. W formie pewnego *post scriptum* zarysowano też dzieje sądownictwa Galicji Wschodniej w okresie pierwszej wojny światowej.

W związku z tym, że sądownictwo to nie tylko instytucja działająca na podstawie obowiązujących przepisów oraz infrastruktura, ale przede wszystkim zatrudnione w niej osoby, w trzecim rozdziale opracowania przedstawiono w zarysie środowisko sędziowskie w Galicji Wschodniej. Punktem wyjścia stał się tutaj stan sędziowski, który przez bardzo długi okres czasu nie posiadał własnego stowarzyszenia. Dopiero w 1907 r. założone zostało we Lwowie, pierwsze na ziemiach polskich, zrzeszenie grupujące polskich sędziów, które otrzymało nazwę Krajowego Związku Sędziów we Lwowie. Była to organizacja autonomiczna, działająca w zasadzie niezależnie od powstałego zaledwie kilka miesięcy wcześniej w Wiedniu Zjednoczenia Sędziów Austriackich, które grupowało urzędników sędziowskich z pozostałych krajów koronnych, w tym także z Galicji Zachodniej. W rozprawie przedstawiono genezę powstania stowarzyszenia oraz jego działalność do wybuchu pierwszej wojny światowej, która koncentrowała się głównie na sprawach związanych z polepszeniem sytuacji materialnej sędziów, ale też wokół projektu pragmatyki służbowej, który niedługo przed wybuchem wojny został opracowany przez rząd wiedeński. Krajowy Związek Sędziów we Lwowie był nie tylko autonomicznym stowarzyszeniem sędziów w państwie, ale też jego statut zakładał autonomię w ramach apelacji lwowskiej. Przejawem tego były koła Związku, które powstawały w różnych miastach wschodniej części kraju. Osobno zatem omówiono działalność tych kół, choć z racji dostępnych źródeł, najwięcej uwagi poświęcono pracy koła lwowskiego.

W rozdziale trzecim osobne miejsce poświęcone zostało organizacjom zrzeszającym tych pracowników galicyjskich sądów, którzy nie należeli do grupy urzędników sądowych. Również oni, wraz ze wzrostem swojej liczebności, przystąpili do tworzenia własnych organizacji. Ich cele statutowe nie były jednak zbieżne

z działaniami Krajowego Związku Sędziów we Lwowie. Na plan pierwszy wysuwano postulaty płacowe i socjalne.

Na zakończenie rozprawy przedstawiono w zarysie działalność społeczną i charytatywną sędziów, ich zaangażowanie polityczne oraz typowe dla omawianego okresu uroczystości sądowe. Należy bowiem zaznaczyć, że sędziowie cieszyli się powszechnym poważaniem społecznym, a z racji wykształcenia i wykonywanego zawodu uchodzili za elitę intelektualną i tym samym wielu z nich zajmowało wybitne pozycje w miejscowych strukturach, zwłaszcza w małych miasteczkach Galicji Wschodniej. Właśnie dzięki tej pozycji mogli oni skutecznie wpływać na lokalne społeczności, angażując je w różnego rodzaju akcje. Inicjowali zatem tworzenie stowarzyszeń i kierowali wieloma z nich, nie tylko prawniczymi ale także tymi, które zajmowały się oświatą, kulturą lub choćby organizowaniem straży ogniowych. Wielu sędziów odegrało przy tym ważną rolę w życiu politycznym tej części kraju. Sądy oraz sędziowie nie szczędzili też sił i środków finansowych na działalność charytatywną. Opisano też w skrócie typowe dla omawianego okresu uroczystości sądowe, jako nieodzowny element tamtych czasów, a więc przebieg takich uroczystości, jak: otwarcie nowych sądów, jubileusze urzędowania, przejścia w stan spoczynku, czy też obejmowanie nowych posad.